

Valtasuhteita tilastohaastattelussa

Merja Kallio-Peltoniemi

Standardoidun haastattelumenetelmän ja lomakkeen valta murenee, kun vastaaja "ottaa" vallan ja keskustelu muuttuu vapaamuotoiseksi. Tämä vaikuttaa saadun tiedon laatuun ja vertailukelpoisuuteen. Valtasuhteita voidaan tarkastella vuorovaikutusta tutkimalla.

SURVEYHAASTATTELULLA PYRITÄÄN keräämään vertailukelpoista tietoa. Tilastollisen näkemyksen mukaan vastausten vertailukelpoisuuden takaamiseksi kysymysten täytyy olla yksiselitteisiä siten, että vastaaja ymmärtää ne tutkijan tarkoittamalla tavalla. Massatiedonkeruussa on ajateltu merkityksen olevan sanoissa. On kuitenkin huomattu, että näin ei useinkaan ole, vaan vastaajat voivat ymmärtää kysymykset vaihtelevilla tavoilla.

Vertailukelpoisuus edellyttää myös, että haastattelun vuorovaikutustilanne toimii lomakkeen ohjauksessa sujuvasti ja luontevasti. Surveyhaastattelu on eräänlainen institutionaalinen keskustelu. Institutionaalaisella vuorovaikutuksella tarkoitetaan sellaista kohtaamista, jossa yhdellä tai useammalla osallistujalla on jokin institutionaalinen rooli. Institutionaalisissa vuorovaikutuksissa osanottajien ajatellaan olevan myös valtasuhteessa keskenään (Peräkylä 1996). Myös keskustelu itsessään on aina instituutio, joka rakentuu erityisten sääntöjen ja normien varassa. (Ks. esim. Nuolijärvi 1998). Surveyhaastattelussa keskustelun eteneminen on ennalta määrätty eli keskustelua ohjaava valta on lähes yk-

sinomaan kysymysten ja lomakkeen tekijällä eli tutkijalla. (Briggs 2002)

Valtaa sisältyy myös haastattelumenetelmään ja lomakestandardeihin, jotka ohjaavat haastattelijan työtä. Tilastokeskuksen haastattelumenetelmässä kysymykset jakautuvat tosiasiakysymyksiin ja muihin kysymyksiin, joilla tiedustellaan mielipiteitä, arvoja ja asenteita (merkitään lomakkeelle kirjaimella M). Kysymykset on esitettävä täsmälleen kuten lomakkeella. Mikäli vastaaja ei ymmärrä kysymystä, kysymys on toistettava kuten lomakkeella. Mikäli vastaaja ei vielä ymmärrä, voi haastattelijä selventää tosiasiakysymystä työohjeita apuna käyttäen. M-kysymyksen muotoa ei saa koskaan muuttaa, vaan utelu-tekniikkaan kuuluu kysymyksen (ja vastausvaihtoehtojen) toistaminen täsmälleen kuten lomakkeella lukee. (Haastattelijan opas 2004).

Tässä artikkelissa analysoin, miten tilastohaastattelun valtasuhteet toteutuvat kysyttäessä puhelinhaastattelussa pääasiallista toimintaa. Pohdin myös, millaisia seurauksia vuorovaikutuksen valtasuhteiden toteutumisella on vastausten vertailukelpoisuuteen sekä sivuan viimeaikaista kes-

kustelua standardoidun ja keskusteleavamman haastattelumuodon vaikutuksista tiedonkeruuseen.

Tutkimusaineisto

Keväällä 2004 tehtyjä tulo- ja elinolotutkimuksen 2003 haastatteluita nauhoitettiin (vastaajan suostumuksella), jotta SurveyLaboratoriossa voitaisiin tutkia lomakkeen toimivuutta ja tiedonkeruun laatua. Tulo- ja elinolotutkimuksen havaintoyksikkönä on kotitalous ja sen jäsenet. Kotitalous muodostetaan haastattelutilanteessa niin sanotun kohdehenkilön ympärille, eli otos muodostuu siihen poimittujen kohdehenkilöiden kotitalouksista. Tutkimuksen tiedonkeruumenetelmänä on tietokoneavusteinen puhelinhaastattelu. Haastatteluja nauhoitettiin yhteensä 41 kappaletta ja ne analysoitiin haastatteluvuorovaikutuksen koodausmenetelmää käyttäen (Kallio 2004). Vuorovaikutuksen koodausmenetelmä on kansainvälisesti jo pitkään käytössä ollut lomakkeiden laadun arviointimenetelmä, jonka tarkoituksena on paljastaa kysymyksiä tai lomakkeen ongelmakohtia, jotka vaikeuttavat standardoitua haastatteluvuorovaikutusta ja siten saattavat

vaarantaa vertailukelpoisen tiedon keräämisen. Vuorovaikutuskoodauksessa haastattelijan ja vastaajan puheteot saavat tiettyjä koodeja kunkin kysymyksen kohdalla. (Kallio 2005, esim. Mathiowetz 2002). Eritellessäni tässä haastattelun valtasuhteita käytän apuna vuorovaikutuskoodauksesta saatuja kokemuksia sekä keskusteluanalyysin perinteestä lähtöisin olevia ajatuksia (esim. Peräkylä 1996).

Käsittelen haastattelun kysymyssarjaa, joka on mielenkiintoinen valtasuhteiden ylläpitämisen kannalta. Haastattelun alussa heti kotitalouden muodostamisen jälkeen selvitetään kotitalouden jokaisen jäsenen pääasiallista toimintaa viimeksi kuluneen vuoden aikana. Haastattelun tulisi edetä siten, että haastattelija esittää jokaisen¹ sarjaan kuuluvan kysymyksen ja jos kyseistä toimintaa on ollut, kysytään ”kuinka monta kuukautta?”. Kaikille kotitalouden jäsenille on tultava siis merkintöjä vähintään 12 kuukautta. Kysymykset ovat osittain päällekkäisiä – toimintaa voi siis vuoden aikana kertyä yli 12 kuukautta. Taulukossa 1 on esitetty kysymyssarjaan kuuluvat kysymykset. Kotitalouden jäsenistä kuka tahansa voi vastata muiden jäsenten puolesta.

Tarkastelen pääasiallisen toiminnan kysymistä kahden hyvin tyypillisen esimerkin avulla. Kaikissa 41 nauhoituksessa oli jonkinlaisia poikkeamia haastattelumenetelmästä pääasiallisen toiminnan kysymyksissä. Poikkeamat noudattivat lähes samaa kaavaa: haastattelu muuttuu arkikeskuste-

luksi, jossa lomakkeen haastattelua kontrolloiva valta ei pysy yllä.

Valta siirtyy vastaajalle

Keskusteluanalyysi korostaa, että kaikessa keskustelussa on tiettyjä yhteisiä piirteitä, ja keskustelu rakentuu vaiheittaisesti. Ensinnäkin puhe saa merkityksensä niiden vaiheiden kautta, jotka edeltävät puhetta. Puhujat orientoituvat edeltävään puheeseen, joka on puheen olennainen konteksti. Kukin puheenvuoro luo odotuksia seuraavalle puheenvuorolle, ja tuottamalla seuraavan puheenvuoron osanottajat osoittavat

edeltävää puheenvuoroa koskevaa ymmärrystä. (Esim. Heritage 1984, ref. Suoninen 1999.) Nämä näkemykset sisältävät siis tietyn valtanäkemyksen: puhujalla on valtaa suhteessa seuraavaan puheenvuoroon (Peräkylä 1996). Surveyhaastattelussa lähtökohdat ovat hieman erilaiset, koska valta on selvästi lomakkeen tekijällä. Haastattelulla on tietty päämäärä: vastaajalta halutaan tietoa tutkimustavoitteen mukaisesti. Tilanne rakentuu haastatteluksi tietyn keskustelun keinoin. Osallistujia ohjaavat kysyjän ja vastaajan roolit. (Esim. Ruusuvoori & ym. 2005.) Seuraavassa ote haastattelusta: »

Esimerkki 1.¹

H=haastattelija, V=vastaaja.

- 1 H: *Sitten kysytään jokaisen jäsenen pääasiallisesta toiminnasta vuoden 2003 aikana.*
 2 V: *Mhh. Eli, no.*
 3 H: *Joo ensin mennään, ootas, yks kerrallaan. Ensin sinä, (nimi) eli olitko vuonna 2003 palkansaajana kokoaikatyössä?*
 4 V: *En. Siis öö. joo. No miten sen nyt ottaa.*
 5 H: *Kerro vaan.*
 6 V: *Siis mä olin hoitovapaalla ja opiskelin, mut sit taas elokuun alusta olen ollut niinkun ihan palkkatyössä, että miten se lasketaan.*
 7 H: *Joo, laitetaan ihan kuukausittain eli tota.*
 8 V: *Mm, no sanotaan vuoden tammikuun alusta heinäkuun loppuun niin tota hoitovapaalla kautta opiskeli-ja,*
 9 H: *Eli sä oot tehny sekä että.*
 10 V: *Joo, ja sitten tota elokuun ensimmäisestä lähtien olen ollut [sitten ansiotyössä.*
 11 H: *[viis kuukautta ainakin. Ja ootko ollu ihan kokoaikatyössä?*
 12 V: *Kyllä.*
 13 H: *Okei hyvä. Mä paan siihen 5 kuukautta ja <sitten mennään eteenpäin tohon> (1) eli <palkkalisella äitiyslomalla>*
 14 V: *Hoitovapaalla. [Ei, ei vaan hoitovapaalla]*
 15 H: *[Hoitovapaalla. (1)] Okei, se on vähän eri.*
 16 V: *Se on eri asia, koska silloinhan ei tule rahaa mistään muusta kuin Kelalta kotihoidontuki.*
 17 H: *Olet oikeassa. Joo. Eli se oli se seits[.]<emän kuukautta>]*
 18 V: *[elikkä itse asiassa koko] palkattomalla vapaalla. (naurua)*
 19 H: *Mmm. Ja opiskelua myöskin se seitsemän kuukautta.*
 20 V: *Joo.*
 21 H: *Hyvä. Ja muuta et varmaan sitten kyllä ehtiny [tekemään.]*
 22 V: *[No en.] En ehtiny muuta (naurua).*

1 Täysin jokaista kysymystä ei kuitenkaan esitetä kaikille vastaajille, vaan tietokoneohjelmalle on ohjelmoitu tiettyjä ehtoja, joiden puitteissa lomake etenee. Esimerkiksi kysymys 19h esitetään vain jos vastaaja ei ole ollut palkansaajana tai yrittäjänä yhteensä koko vuotta. Työtä ja eläkettä koskevat kysymykset esitetään vain yli 16-vuotiaille ja koulua ja opiskelua koskeva kysymys yli 6-vuotiaille.

¹Puheenvuorot on numeroitu analyysin helpottamiseksi. Litterointi on tehty puhutun tekstin tarkkuudella merkiten vain jotain merkityksellisiä päällekkäispuhuntoja sekä taukoja ja hidastuksia haastattelijan puheessa.

Litterointimerkit:

- <> hidastettu puheen jakso
 >< nopeutettu puheen jakso
 [] päällekkäispuhunnan alku
]] päällekkäispuhunnan loppu
 (.) tauko – tauon pituus sulkeissa, mikrotauko merkitty pisteellä.

Taulukko 1.
Pääasiallisen toiminnan kysymysarja (vuonna 2003).

- K19a. Ollitteko viime vuonna palkansaajana kokoaikatyössä?
 K19b. Ollitteko viime vuonna palkansaajana osa-aikatyössä (alle 30t/vko)?
 K19c. Ollitteko viime vuonna yrittäjänä, maatalousyrittäjänä tai ammatinharjoittajana?
 K19d. Työskentelittekö viime vuonna perheenjäsenen maatilalla tai yrityksessä ilman varsinaista palkkaa (työaika ainakin 1/3 normaalista)?
 K19e. Ollitteko viime vuonna työnantajan maksamalla palkallisella sairaus-, äitiys-, isyys- tai vanhempainlomalla?
 K19f. Ollitteko viime vuonna palkattomalla sairaus-, äitiys-, isyys- tai vanhempainlomalla, jolta sai Kelan tms. päivärahaa?
 K19g. Ollitteko viime vuonna työttömänä tai pakkolomalla?
 K19h. Ollitteko viime vuonna omaa kotitaloutta hoitamassa?
 K19i. Ollitteko viime vuonna eläkkeellä?
 K19j. Ollitteko viime vuonna opiskelija tai koululainen?
 K19k. Ollitteko viime vuonna varusmies- tai siviilipalvelusta suorittamassa?
 K19m. Teittekö viime vuonna jotain muuta?

Esimerkki 2.

H=haastattelija, V=vastaaja.

- 1 H: *Ja sitten tulee tämä pääasiallinen toiminta viime vuonna. Ja (miehen nimi) on listalla ensin niin, tässä nyt haetaan sellaista tietoa, että kuinka monta kuukautta hän oli palkansaaja tai yrittäjä tai opiskelija tai?*
 2 V: *Kakstoista.*
 3 H: *Ja olisk hän [yr,*
 4 V: *[Yrittäjä.*
 5 H: *Yrittäjä joo. Maatalousyrittäjä näyttää toi väestörekiesteri tossa, >tommonen ammatti<. Mites sinun kohalla sitte viime vuosi?*
 6 V: *No minä voin sanoo, että mie oon ihan samanlainen, että,*
 7 H: *Yrittäjä.*
 8 V: *Yrittäjä.*
 9 H: *Eli palkkatöissä et ollu?*
 10 V: *En ole ollut.*
 11 H: *Eikä teillä kummallakaan ollu mitään pitkiä sairauslomaa eikä opiskelu,*
 12 V: *Mikä se on pitkä sairausloma? Että,*
 13 H: *No kuukausi.*
 14 V: *No mulla on ollu kuukausi, et sen voi siihen laittaa.*
 15 H: *Mistä tuota sä sait, sait sä mitään korvausta?*
 16 V: *Kelalta.*
 17 H: *Joo.*

¹Puheenvuorot on numeroitu analyysin helpottamiseksi. Litterointi on tehty puhutun tekstin tarkkuudella merkiten vain jotain merkityksellisiä päällekkäispuhuntoja sekä taukoja ja hidastuksia haastattelijan puheessa.

Litterointimerkit:

- <> hidastettu puheen jakso
 >> nopeutettu puheen jakso
 [päällekkäispuhunnan alku
] päällekkäispuhunnan loppu
 (.) tauko – tauon pituus sulkeissa, mikrotauo merkitty pisteellä.

Esimerkissä 1 haastattelija aloittaa puheen täysin oikein lomakkeen mukaisesti. Koska vastaus ei ole yksiselitteinen eikä vastaaja voi vastata ensimmäiseen kysymykseen yksinkertaisella kyllä/ei-vastauksella, keskustelu alkaa lipsua lomakeelta arkikeskustelun suuntaan. Pian vastaaja jo vastaa yhdellä avovastauksella, mitä hän on tehnyt edellisenä vuonna ennen kuin haastattelija ehtii kysyä näitä toimintoja lomakkeen kysymysjärjestyksen mukaisesti. (Arki)keskustelun logiikka antaa vastaajalle valtaa ohjailta vuorovaikutusta, miten esimerkissä nähdäänkin käyvän. Tässä on toisaalta myös kysymys siitä, että vastaaja pyrkii tekemään parhaansa antaakseen haastattelijan kaipaaman vastauksen. Puheenvuoroissa 7–12 haastattelija ja vastaaja ikään kuin yhteistoiminnassa muodostavat vastauksen, jonka haastattelija tarvitsee lomakkeelle merkittäväksi. Arkikeskustelun logiikka ja edellisen puheenvuoron luoma konteksti saa tässä standardoidun haastattelumenetelmän rikkoontumaan ja lomakkeen valta haastattelun ylläpitäjänä murtuu hetkellisesti.

Esimerkissä 1 myös näkyy tiettyjä puhelinhaastattelulle ominaisia vuorovaikutuselementtejä. Vastaaja ei voi nähdä, mitä haastattelija tekee. Tämän vuoksi merkityksensä vastauksia lomakkeelle haastattelija yrittää välttää hiljaisuutta pitääkseen haastattelun mielekkyyttä yllä. Haastattelija hidastaa puhettaan puheenvuoroissa 13 ja 17. Haastattelija kuittaa ei-vastauksella kaikki ne pääasiallisen toiminnan kysymykset, joihin hän vastaajalta saamansa informaation perusteella olettaa ei-vastauksen tulevan. Hoitovapaan merkinnässä haastattelijalla tuntuu olevan joitain vaikeuksia, ja tämä onkin ongelmallista, koska tätä arkikielessä tuttua käsitettä ei ole lomakkeella.

Puhelimessa tietty kysymysjärjestys ja -muotoilut voivat tuoda ongelmia. Myös haastattelu nojaa arkikeskustelun konventioihin ja resurssihin. Keskustelun paikallinen kontrolli on puhujilla: se on tekijä, joka motivoi osallistujia pitämään keskustelua yllä. Myös vastaajilla on kontrollia: Heillä on mahdollisuus kieltäytyä vastaamasta tai heillä on mahdollisuus keskeyttää koko haastattelu. Yleensä vastaajat tekevät kuitenkin parhaansa antaakseen tarvittavan tiedon. Mutta jos keskustelun mielekkäisyys rikkoontuu, mikä on vaarana strukturoidussa haastattelussa, vastaajat voivat tylsistyä tai tulla kärsimättömiksi. (Suchman ym. 1992.) Siksi haastattelijan on standardoidun vuorovaikutuksen rikkoontunutta vaikea ryhtyä jankkaamaan kysymyksiä lomakkeen järjestyksessä.

Esimerkissä 2 haastattelija lähtee liikkeelle jo enemmän lomakkeesta poiketen. Kun haastattelijat havaitsivat, että kohdan kysymisessä on ongelmia, he pyrkivät kysymään kohdan mahdollisimman yksiselitteisesti, että vastaajat ymmärtäisivät heti, millaista tietoa haetaan. Esimerkki 2 on kuitenkin piirteiltään samanlainen kuin esimerkki 1. Vastaaja vastaa heti ensimmäiseksi sen toiminnan mitä miehellä on ollut, toki haastattelija johdattelee häntä hieman oletuksellaan (puheenvuoro 3). Kohta etenee taas vapaamuotoisemmin kuin lomakkeen ohjaamana, ja jälleen haastattelumenetelmän kannalta ongelmallisesti, koska kysymysjärjestyksessä ei pysytä. Valtasuhteiden näkökulmasta lomakkeelle tarvittavan informaation esille tuominen tapahtuu haastattelijan ja vastaajan yhteistoiminnassa lomakkeen pakkavuutta huomioon ottamatta. Haastattelija vielä utelee, onko muuta toimintaa ollut, jolloin käy ilmi vaimon sairausloma-kuukausi.

Vastaaja voi rakentaa omat puheenvuoronsa niin, että haastattelijan täytyy

udella tai kysyä lisäkysymyksiä (ks. Ruusu-vuori ym. 2005). Pääasiallisen toiminnan ensimmäinen kysymysmuoto vaikuttaa seuraavaan vastaukseen siten, että sen ei tarvitse olla pelkkä kyllä/ei-vastaus, vaan se voi olla kyllä tai ei lisätäsmennyksin (esimerkiksi ”ei, olin yrittäjä”). Tai vastaaja voi ottaa valtaa itselleen vastaamalla ensimmäiseen kysymykseen kysyvällä toteamuksella (”miten sen nyt ottaa”), mikä pakottaa haastattelijan poikkeamaan lomakkeelta.

Vuorovaikutuksen koodausmenetelmä lomakearviointimenetelmänä perustuu strukturoituun tiedonkeruunäkemykseen ja logiikkaan, jossa jokainen kysymys ja vastaus saa tietyn koodin sen mukaisesti, miten haastattelija ja vastaaja toteuttavat tehtäviään. Käytettävät koodit ottavat huomioon Tilastokeskuksen haastattelumenetelmän. Koodauksen logiikka ei toimi kohdissa, jossa haastattelu hajoaa vapaamuotoiseksi. Tämä kertoo kysymysjärjestykseen, kysymyksen muotoiluun ja puhe- linhaastatteluun liittyvistä ongelmista.

Strukturoidun tiedonkeruunäkemyksen ja Tilastokeskuksen haastattelumenetelmän näkökulmasta tässä käsiteltyjen haastatteluiden vertailukelpoisuus kyseenalaistui. Vuorovaikutuskoodauksessa tarkastellaan myös haastattelijan merkitsemien vastausten suhdetta vastaajan todellisiin vastauksiin. Esimerkissä 1 haastattelija merkitsi vastaukseksi seitsemän kuukautta palkattomalla äitiyslomalla, seitsemän kuukautta opiskelemissa, viisi kuukautta kokoaikatyössä ja yksi kuukausi muuta toimintaa. Todellisiin vastauksiin vertailtaessa osa näistä merkinnöistä on haastattelijan virheitä. Tämä johtuu osittain hoitovapaa-käsitteen puuttumisesta lomakkeelta. Haastattelijakoulutuksen näkökulmasta lomakkeen kysymysten ja käsitteiden koulutus on jäänyt puutteelliseksi. Ulkoa opettelu ei ole kuitenkaan täysin realistista,

kun kyseessä on pitkät monopoliset lomakkeet tai jos lomakkeessa itsessään on puutteita. Esimerkin 2 ja haastattelijoiden merkitsemien vastausten perusteella ei voi päätellä, päästiinkö oikeaan tietoon. Koko käyttäytymiskoodausaineiston perusteella voi päätellä, että tieto ei kaikkien haastattelujen kohdalla ollut täydellistä. Lomakearviointinäkökulmasta lomakkeen tulisi olla niin selkeä, ettei tällaisia virheitä syntyisi.

Tarkastelu käsitteitä selventävän haastattelumenetelmän näkökulmasta

Strukturoitu haastattelumenetelmä on syntynyt tarpeesta minimoida haastattelijavaihtelusta aiheutuvat mittavirheet (esim. Beatty 1995). Kansainvälisessä tilastollisessa surveymaailmassa keskustellaan jatkuvasti siitä, millainen strukturoinnin taso haastattelussa tulee olla. Vallitsevan näkemyksen mukaan vain täydellinen strukturointi (sanamuotojen standardointi) mahdollistaa vertailukelpoisuuden. Toiset tutkijat ovat sitä mieltä, että keskusteluvammalla, käsitteitä selventävällä haastattelulla (merkityksen standardointi) saadaan validimpaa tietoa, kun haastattelijat voivat vapaasti selventää kysymyksen merkityksiä vastaajalle (esim. Schober ym. 2002; Suchman ym. 1990).

Schoberin ja Conradin (2002) tutkimusten mukaan käsitteitä selventävällä haastattelulla saadaan validimpaa tietoa. Heidän tutkimuksensa osoittivat, että vastaaja tulkitsee kysymyksiä usein toisin kuin tutkija on tarkoittanut. Olennaista Schoberin ja Conradin menetelmässä oli koulutus: Haastattelijoille opetettiin käsitteet ja kysymysten merkitykset perusteellisesti, ja annettiin lupa selventää näitä vastaajalle. Kun haastattelijat aktiivisesti etsivät vastaajan väärinymmärryksiä ja selvensivät kysymyksen merkityksiä ja käsitteitä, vastaustaakka pienenee, kun vastaajan ei tar- »

vitse yksin tulkita kysymyksen tarkoitusta. Käsitteitä selventävä haastattelu tuotti laadukkaampaa tietoa, mutta haastattelu-aika piteni 80–300 prosenttia. Conradin ja Schoberin tutkimukset koskevat vain tosiasiakysymyksiä tai käyttäytymistä koskevia kysymyksiä, joita ei pidetty sensitiivisinä sanamuotojen muutoksille. (Schober ym. 2002.)

Tilastokeskuksen haastattelumenetelmän antaa haastattelijalle melko vapaat kädet selventää tosiasiakysymysten tarkoituksia. Jos lomakkeen rakenne toimii huonosti, syntyy ongelmia, jotka tässä tapauksessa näkyivät haastattelijoiden oletuksina vastaajan toiminnasta. Pääasiallista toimintaa koskevissa kysymyksissä ei ole kysymys vastaajan väärinkäsityksistä vaan siitä, että joitakin tietoja jäädä keräämättä, jos kaikkea ei kysytä. Kömmähdyksiä saattaa tapahtua erikoislaatuissa tilanteissa, joissa vastaaja on esimerkiksi palkansaajana koko-aikatyössä, mutta osan ajasta sairaalomalla tai palkansaajana toisessa työpaikassa, mutta hänellä on silti esimerkiksi merkittävät yrittäjätulot.

Etsiessään ratkaisua kiistaan strukturoidun ja keskusteleavamman haastattelumenetelmän välillä Beatty päätyy korostamaan lomakkeiden ja kysymysten esitestausten tärkeyttä. Kysymykset ovat se tärkein instrumentti, joka vaikuttaa tiedonkeruun laatuun. Hänen mukaansa haastattelijoiden täysi vapauttaminen ei ole vaihtoehto, sillä se saattaa tuoda takaisin ne alkuperäiset ongelmat joiden vuoksi standardointiin ylipäätään alun perin läh-

dettiin (ks. myös Schaeffer 2002). Täydellinen haastattelijavirheen poistaminen ei kuitenkaan ole mahdollista. Haastattelumenetelmää olisi syytä arvioida uudelleen, ja miettiä mikä on ”hyvää haastattelemissa”. Käsitteiden kouluttamiseen haastattelijoille olisi syytä käyttää enemmän aikaa, ei siksi että haastattelusta tulisi keskusteleavamman vaan siksi, että haastattelijat pystyisi päättämään, onko vastaus riittävä. (Beatty 1995)

Lomake tulisi suunnitella siten, että se tukee haastattelumenetelmässä pysymistä ja samalla mielekästä vuorovaikutusta. Kysymysmuoto vaikuttaa aina vastauksen muotoon. Tarkastelemalla lomaketta vuorovaikutuksen näkökulmasta saadaan tietoa, joka auttaa tekemään mielekkäämpiä kysymysmuotoiluja. Vuorovaikutusnäkökulman ja haastattelun paikallisen kontekstin huomioiminen lomakesuunnittelussa ja haastattelijakoulutuksessa on tärkeä osa tutkijoiden ammattitaitoa (vrt. Nuolijärvi 1998). Haastatteluvuorovaikutuksen tutkimus on tärkeää, jotta saataisiin paremmin määriteltyä luonteva ja laadukas haastatteluvuorovaikutus sekä ongelmalliset kysymykset (vrt. Beatty 1995). Lomakkeiden esitestausta on tärkeää. Yksi testauskertaa ei aina auta näkemään kaikkia ongelmia, jotka vaikuttavat koko lomakkeiden esitestausta. Siksi lomakkeisiin testaustulosten perusteella tehdyt muutokset tulisi aina testata uudelleen. □

Kirjoittaja on tutkija Tilastokeskuksen SurveyLaboratoriossa.

Lähteet:

Beatty, P. (1995): Understanding the Standardized/Non-Standardized Interviewing Controversy. *Journal of Official Statistics*, Vol. 11, No.2.

Briggs, C.L. (2002): Interviewing, Power/Knowledge, and Social Inequality. Teoksessa: Gubrium, J., & Holstein, J. (eds.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage, Thousand Oaks.

Haastattelijan opas (2004): Tilastokeskus. Maaliskuu 2004.

Kallio, M. (2005): Haastatteluvuorovaikutus lomaketestausmenetelmänä. *Hyvinvointikatsaus* 1/2005. Tilastokeskus.

Kallio, M. (2004): Tulo- ja elinolotutkimus 2003 – käyttäytymiskoodauksen tuloksia. Lomaketestaukset -sarja 03/04. Julkaisematon käsikirjoitus 23.4.2004. Tilastokeskus, SurveyLaboratorio.

Mathiowetz, N. A. (2002): Behavior Coding: Tool for Questionnaire Evaluation. Short Course in QDET-Conference 13.–14.11. 2002, Charleston, South Carolina.

Nuolijärvi, P. (1998): Surveyhaastattelu vuorovaikutustilanteena. Teoksessa: Paananen, S., Juntto, A., & Sauli, H., (toim.) *Faktajuttu. Vastapaino, Tampere.*

Peräkylä, A. (1996): Vuorovaikutus, valta ja instituutiot. *Sosiologia* 2/96.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (2005): Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere.

Schaeffer, N.C. (2002): Conversation with a Purpose – or Conversation? Interaction in the Standardized Interview. Teoksessa: Maynard, D., Houtkoop-Steenstra, H., Schaeffer, N.C. & van der Zouwen, J. (eds.) *Standardization and Tacit Knowledge*. John Wiley & Sons, Inc. New York.

Schober, M.F. & Conrad, F.G. (2002): A Collaborative View of Standardized Survey Interviews. Teoksessa: Maynard, D., Houtkoop-Steenstra, H., Schaeffer, N.C. & van der Zouwen, J. (eds.) *Standardization and Tacit Knowledge*. John Wiley & Sons, Inc. New York.

Suoninen, E. (1999): Vuorovaikutuksen mikro- ja mesoanalysoiminen. Teoksessa: Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere.